Violeta Ungureanu

SPECIFICUL DERIVATELOR DE LA VERBE POLISEMANTICE

Formarea cuvintelor este un vast şi important capitol al lexicologiei româneşti vechi, moderne şi contemporane. În sfera cercetărilor lingvistice, derivarea continuă să focalizeze atenţia lingviştilor prin pluriaspectualitatea fenomenului lexical în cauză, raportat la diverse nivele de analiză investigaţională. Nume notorii de savanţi români, francezi etc. domină unele concepte noţionale elaborate în ramura ştiinţei derivatologice, pornind de la studiile efectuate de Darmsteter Brunot, Marouzeau, Dubois, Guilbert, Benveniste, până la Martinet, lingvişti francezi ce au punctat multe din rezultatele de pionierat înscrise în „palmaresul" derivatologiei moderne. Grigore Cincilei, Ion Dumbrăveanu, Nicolae Raevschi sunt doar câţiva lingvişti din Republica Moldova care au contribuit la dezvoltarea derivatologiei româneşti.

Derivarea, în concepţia tradiţională, conform dicţionarului de Ştiinţe ale Limbii [1, p.] „e un procedeu de formare a unor unităţi lexicale noi pornind de la un cuvânt de bază, care constă fie în antepunerea unor afixe, fie în postpunerea lor. Prin derivare rezultă unităţi lexicale simple, pentru că un singur element constituit prin acest procedeu este susceptibil de a fi întrebuinţat în mod autonom în enunţ". O altă definiţie a termenului **„derivare"** este atestată în Dicţionarul de termeni lingvistici [2, p. 246], citãm: „procedeu de formare a cuvintelor cu ajutorul formativelor (formanţilor), al afixelor (prefixe şi sufixe) care se asociază cu cuvintele – bază sau care sunt suprimate de la acestea, în vederea obţinerii unor unităţi lexicale".

Trecând la tema propriu-zisă, e de menţionat că dintre toate părţile de vorbire, derivatele verbelor au o frecvenţă destul de mare în limba română. Numărul de derivate de la verbe depinde de proprietăţile valenţiale ale verbului motivant.

Astfel, Alexandru Dîrul consideră că „în structurile valenţiale ale verbului este oarecum codificată informaţia despre potenţele lui derivaţionale." [3, p. 57]. Ileana Vincenz abordează subiectul referitor la derivatele formate de la verbe prin acţiunea unor reguli de nominalizare şi constată că semantic ele exprimă acţiunea verbului-bază." [4, p. 349].

Practic de la infinitivul oricărui verb poate fi format un substantiv deverbal în urma operaţiei de nominalizare, adăugându-se sufixul *-re*: *adnotare*, *adorare*, *aducere*, *aerisire*, *afânare*, *ajutorare*, *acoperire*, *afişare*, *alinare*, *amăgire*, *ameliorare*, *apreciere*, *apretare*, *aprindere*, *aprobare*, *asamblare*, *asediere*, *ataşare*, *atenuare*, *atingere*, *bronzare*, *blagoslovire*, *chemare*, *clasificare*, *comunicare*, *cointeresare*, *compătimire*, *condamnare*, *damnare*, *demonstrare etc.*

Sufixul *-aj* este specific pentru următoarele derivate: *ajustaj*, *afişaj*, *ambalaj*, *ancoraj*, *angrenaj*, *avantaj*, *blindaj*, *braconaj*, *bandaj*, *bruiaj*, *echipaj*, *camuflaj*, *chiuretaj*, *cuplaj*, *decodaj*, *decupaj*.

Sufixul *-ant: carburant*, *colorant, comandant*, *conservant*, *decolorant*, *degresant*, *executant*, *ignorant*, *reclamant*, *reprezentant*, *secundant*, *solicitant etc.*

Sufixul *-ate* formează substantive de tipul: *cauzalitate*, *combativitate*, *claritate*, *comunicativitate*, *comutativitate*, *conductibilitate*, *creativitate*, *credibilitate*, *creştinătate*.

BDD-A6614 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:02 UTC)

Sufixul -*eală: amăgeală, bănuială, bărbiereală, brodeală, cheltuială, chiverniseală, cicăleală, ciomăgeală, făgăduială, huiduială, iuțeală, iscodeală, împărțeală, îndoială etc.*

Sufixul -*ie* : *adopție, adorație, adulație, afirmație, agitație, amnistia, aplicație, aproximație, aspirație, boierie, broderie, calomnie, casație, citație, combinație, comparație, compensație, compilație, complicație, comunicație, comutație, concentrație, conspirație, constipație, consumație etc.*

Sufixul -*ism: conservatism, creştinism, democratism, exclusivism, formalism, impresionism, paraşutism, practicism, reformism, revanşism, simplism, servilism, separatism, structuralism etc.*

Sufixul -*ment: amenajament, amendament, amuzament, angajament, antrenament, aranjament, ataşament, deplasament, ornament, pansament, rafinament etc.*

Sufixul -*tor: agitator, alegător, amortizor, asediator, antrenor, apucător, asigurator, calculator, cititor, cântător, cioplitor, câştigător, comentator, comutator, conciliator, conductor, concasor, conspirator, constructor, consumator, coordonator, culegător, declamator, decorator, defăimător, depanator, depilator, descărcător, deschizător, descoperitor, detonbator, deținător etc.*, ***sau un adjectiv derivat*** *cu sufixele*: *-ant: alarmant, amuzant, antrenant, atenuant, captivant, casant, contractan, -bil: admirabil, adorabil, analizabil, apreciabil, asimilabil, ataşabil, -iv*: *afectiv, aplicativ, aproximativ, atractiv etc.*

Un aspect foarte interesant al problemei abordate constă în faptul că verbele polisemantice au, de regulă, diferite derivate. Aceasta se explică prin faptul că diferite sensuri ale verbului polisemantic pot da naştere unor derivate diferite. Astfel, axa derivativă a verbului *a deține*, de exemplu, este următoarea: *a deține → deținător, deținut.* Cuvântul *deținător* are în semantica sa semele primelor două sensuri ale verbului în cauză: 1. „a avea un lucru în stăpânire provizorie sau în păstrare" şi 2. „a poseda un titlu, un premiu, a ocupa un post, o funcție" Contextele în care apare substantivul dat sunt similare cu ale verbului: *cineva (*o persoană sau o instituție) *deține un pachet de acțiuni.* Deoarece derivatul în acest caz exprimă agentul acțiunii, contextul va fi următorul: *Deținătorul majoritar al pachetului de acțiuni este uzina Alfa.*

Cuvântul *deținut* are în semantica sa semul sensului al treilea „a închide pe cineva (pentru cercetări sau după ce a fost condamnat). Respectiv, şi contextul va fi altul: *Un deținut a evadat din închisoare.*

Cazuri de acest fel sunt foarte multe în limba română. În cele ce urmează vom aduce câteva exemple pentru a ilustra justețea tezei discutate.

Derivatele verbul *a adopta* sunt *adoptare, adopție şi adoptiv.* Substantivul *adoptare* şi adjectivul *adoptat* s-au format de la sensul „a accepta ceva în urma unui vot". Substantivul, verbul şi adjectivul au aceleaşi ocurențe*: a adopta o lege*/ *o rezoluție*; *adoptarea unei legi*/ *rezoluții* şi *lege, rezoluție adoptată.* Alte două derivate ale verbului *a adopta* sunt substantivul *adopție* şi adjectivul *adoptiv*, care păstrează un alt sens al verbului în cauză, şi anume „a înfia un copil". Contextele în care apar derivatele sunt similare celor în care apare verbul. Comp. *A adopta un copil*; *adopția copiilor*; *copii adoptați.*

Verbul *a acompania* are două sensuri: 1. „a executa partea de acompaniament a unei piese muzicale" şi 2. „a însoți, a întovărăşi pe cineva". Este clar că derivatele acestui verb *acompaniament* şi *companie* preiau sememele date. Substantivul *acompaniament* are sensul „totalitatea elementelor armonice, ritmice, subordonate uneia sau mai multor linii melodice principale, vocale sau instrumentale". Toate cele 3 sensuri ale cuvântului *companie* sunt

BDD-A6614 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:02 UTC)

legate de cel de al doilea sens al verbului. Semul dominant este „însoțire, petrecerea timpului împreună”. Sensul al treilea „mare întreprindere (de transport, industrială, comercială” s-a îndepărtat de sensul de bază al verbului, dar legătura nu este cu totul pierdută.

Verbul *a aranja* are două sensuri: 1. „a rândui, a pune în ordine”; 2. „a prelucra, a transcrie o bucată muzicală pentru instrumente sau voce”. Derivatele lui *aranjare, aranjat, aranjor şi aranjament* redau deosebirile de sens ale verbului. Substantivul *aranjare* şi adjectivul *aranjat* păstrează primul semem, iar *aranjor* şi *aranjament* – pe cel de-al doilea. În plus, derivatele *aranjor* şi *aranjament* şi-au extins sfera semantică. Astfel, *aranjor* nu denumeşte numai persoana care „aranjează o compoziție muzicală pentru alte instrumente”, ci şi „cel care adaptează un roman”. *Aranjament* are două sensuri: 1. „înțelegere, învoială”; 2. „prelucrare a unei bucăți muzicale pentru alte instrumente sau formații decât acelea pentru care a fost compusă”.

Derivatele verbului *a citi – cititor* şi *citit* preiau din structura semantică a verbului-bază seme diferite. Substantivul *cititor* înseamnă „persoană care citeşte” şi concordă cu sensul de bază a verbului dat „a parcurge un text, pentru a lua cunoştință de conținutul lui”. Adjectivul *citit* preia alt sens al verbului: „a învăța, a studia” şi înseamnă „cult, învățat, instruit”.

Verbul a *consemna* are următoarele derivate: *consemn, consemnabil, consemnativ* şi *consemnațiune.* Verbul are trei sensuri: 1. a nota într-un act, a înregistra, a însemna”; 2. a depune contra semnătură o sumă de bani spre păstrare la o organizație de stat specializată”; 3. „a interzice ieşirea militarilor din cazarmă pentru un anumit timp”. Substantivul *consemn*are două sensuri dintre care doar unul „interzicere temporară a ieşirii militarilor din cazarmă” are legătură evidentă cu sensul al treilea al verbului. Legătura dintre sensul celălalt al substantivului „totalitatea obligațiilor pe care le are un militar în timpul serviciului de pază” şi structura semantică a verbului este mai slabă. Substantivul *consemnațiune* preia sememul al doilea al verbului având sensul „depunere a unei sume de bani la bancă spre a fi păstrată la dispoziția unei persoane”. Adjectivele *consemnabil* şi *consemnativ* se referă la primul sens al verbului şi înseamnă respectiv: *consemnabil* – „demn de consemnat, memorat” şi *consemnativ* „cu caracter de consemnare”.

Verbul *a decora* are două sensuri: 1. „a orna, a împodobi cu decoruri”; 2. „a conferi o decorație”. Derivatele verbului sunt: *decorator*, *decorativism*, *decorativ şi decorație.* Primele trei au legătură directă cu sensul 1 al verbului şi înseamnă respectiv:

1. *decorator* – 1. „cel care se ocupă cu decorarea clădirilor, interioarelor”; 2. „cel care face decoruri pentru teatru, film, televiziune”. Cu aceste sensuri cuvântul este un substantiv masculin. Cu sensul de „unealtă de bucătărie pentru decorarea unor forme diferite (roşii, ciocolată, frişcă)” substantivul dat este neutru.

2. *decorativism* – „caracter decorativ exagerat sau prea accentuat al unui obiect, al unei lucrări arhitectonice, exces de ornamente”.

3. *decorativ* – „care decorează, ornant, ornamental”.

Cuvântul *decorație* are două sensuri care au legătură directă cu ambele sensuri ale verbului: 1. „distincție conferită cuiva pentru o faptă eroică, pentru merite deosebite” şi 2. „arta şi tehnica executării decorurilor”.

Familia verbului *a edita* este extinsă: *editologie*, *editor*, *editorial*, *editorialist*, *editură*, *ediție.* Verbul are trei sensuri: 1. „a publica şi a pune în vânzare o lucrare, o carte, o revistă, o emisiune poştală, un disc etc.”; 2. „a stabili pentru publicare un text, pe baza unor cercetări competente”; 3. „(*inform.)* a pregăti textual datele unui program, în vederea prelucrării lor la calculator”.

BDD-A6614 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:02 UTC)

Pentru a vedea care e raportul dintre sensurile verbului şi cele ale derivatelor, să le detalizăm pe cele din urmă:

– *editologie* – „știință a editării cărților, a prospectării pieței în vederea difuzării lor". Este clar că sensul derivatului este în concordanță cu primul sens al verbului.

– *editor* – 1. „persoană, societate care editează cărți, reviste etc. • persoană care pregăteşte publicarea unor texte, o emisiune televizată etc.". 2. (*inform.*) „parte a unui calculator care face editarea programelor". Structura semantică a derivatului acoperă sensul al doilea şi al treilea al verbului.

– *editorial* – *şi* ca adjectiv „ referitor la edituri sau la editări" şi ca substantiv – „articol de fond care exprimă punctul de vedere al unei publicații sau al unui post de televiziune într-o anumită problemă", derivatul este în legătură mai mult cu sensul al doilea al verbului.

– *editorialist* – „autor al editorialului unui ziar" reflectă sensul al doilea al verbului.

– *editură* – „întreprindere care editează cărți" ține de sensul întâi al verbului.

– *ediție* – 1. „totalitatea exemplarelor unei opere tipărite prin folosirea aceluiaşi zaț tipografic" este în legătură cu sensul întâi al verbului. Sensul al doilea al derivatului nu este în legătură directă cu sensul verbului. Derivatul şi-a extins sfera semantică însemnând: „serie de manifestări artistice, ştiințifice, sportive etc. care se repetă periodic".

E lesne a observa din cele menționate că prevalează substantivele şi adjectivele derivate de la verbe. Semantica substantivelor şi adjectivelor formate de la verbele polisemantice păstrează, în general, seme specifice verbului, unele derivate însă îşi extind sfera semantica, pierzând legătura directă cu sensul verbului.

Referințe bibliografice

1. Angela Bidu Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu – Ruxandoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan. Dicționar de Ştiințe ale Limbii. Bucureşti, 2001.

2. Gheorghe Constantinescu Dobridor. Dicționar de termeni lingvistici. Bucureşti, 1998.

3. Alexandru Dârul. Capacitatea combinatorie a verbului şi derivarea. În: Revistă de lingvistică şi ştiință literară, 1998, nr. 2, p. 54-60.

4. Ileana Vincenz. Semantica derivatelor cu sufixe în limba română contemporană. În: Studii şi cercetări lingvistice, 1970, nr. 3, p. 335-367.

Institutul de Filologie
(Chişinău)

BDD-A6614 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:02 UTC)